

הציפייה לבניין המקדש וביטוייה ההלכתיים

א. פתיחה	2. רובע לקינו של גר
ב. המושג 'מהרה ייבנה המקדש' – גורם משמעותי בקביעת ההלכה	3. הטלת מום בקדשים
1. יום הנף	4. מחצית השקל
2. ביצה שנולדה ביום טוב ראשון של ראש השנה	5. לברוח מארצות השמד
3. נזיר ביום שבן דוד בא	ד. דברי מון החפץ חיים על חובת המוכנות לבניין המקדש
4. שתיית יין לכהנים	ה. הכנה לבניין המקדש שלא מצד החיוב
5. מעשר בהמה	1. חברים שבגליל
ב. מקורות נוספים בראשונים ובאחרונים בעניין זה	2. רישום חיוב חטאת
1. שבועה על קרקעות של חו"ל	3. גידול ציפורן למליקה
2. שיקולים לעיבור השנה אחר חורבן הבית	4. בהמות כשרות להקרבה
3. עבודת המקדש בזמן רבי חנינא?	5. קרבן פסח
4. לימוד הלכות הקרבנות	6. מחצית השקל
5. דברי הגרש"ז אוירבך	7. סימון ביכורים
ג. מקורות בהם חששו רבותינו שמה לא ייבנה המקדש בקרוב	8. עניינים נוספים
1. איסור הקדשה בזמן הזה	ו. סיכום
	1. סוגי החששות השונים בכל סוגיה
	2. סיכום המאמר

א. פתיחה

אחד מי"ג עיקרי האמונה הוא שהמשיח יכול לבוא בכל יום, וכדברי הרמב"ם (הקדמה לפרק חלק, עמ' קמה במהד' שילת):

והיסוד השנים עשר – ימות המשיח, והוא להאמין שיבוא ולא יאחר, אם יתמהמה חכה לו, ולא יושם לו קץ קצוב, ולא יפרשו המקראות להוציא מהם זמן בואו. החכמים אומרים: תפוח דעתן של מחשבי קצין. ולהאמין בגדולתו ואהבתו והתפלה עליו כפי מה שדבר בו על ידי כל נביא, ממשה עד מלאכי. ומי שמטיל בו ספק או מזלזל דברו – מכזב התורה אשר יעדה בו בפרוש בפרשת בלעם ואתם נצבים. ומכלל היסוד הזה כי אין מלך לישראל אלא מדוד, ומזרע שלמה ביחוד. וכל מי שחולק על דבר המשפחה הזאת – כופר בה' ובדברי נביאיו.

מאמר זה יעסוק בשאלה האם ועד כמה ראו חכמי ישראל לאורך הדורות את הציפייה לביאת המשיח כאמונה שביאת המשיח וחידוש עבודת הקרבנות¹ ייתכנו בכל זמן וזמן, וכחיוב להתכונן לקראתם.² ננסה לבחון זאת מתוך תקנות חכמים (ומתוך המצוות שחכמים ביטלו), ומתוך הלכות שונות הקשורות לעניין. מאמר דומה כבר כתב הרב ש"י זיו,³ והשתדלתי להוסיף עליו דברים שכתבו גדולי הדורות האחרונים, ולדון גם בהלכות שהקשר שלהן לסוגיה פחות מוכר.

מלבד הדיון במקורות השונים, השתדלתי לכתוב מאמר זה כבסיס לעיון רחב יותר בסוגיה זו, ולקבץ בו מראי מקומות לספרי הראשונים והאחרונים שעסקו בסוגיה זו, ולא מצאתי מי שקיבצם לפניי.⁴

ב. המושג 'מהרה יבנה המקדש' – גורם משמעותי בקביעת ההלכה

1. יום הנף

במשנה (סוכה מא ע"א; ר"ה ל ע"א) נאמר שמשחרב בית המקדש, התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהא יום הנף (=יום הקרבת העומר, דהיינו ט"ז ניסן) כולו אסור באכילת חדש. הגמרא שם מציעה להסביר שהוא סבר שכשאין מקדש, אכילת החדש מותרת מתחילת היום, אלא שהוא חשש שמא יבנה המקדש בלילו של יום הנף. וכיוון שבזמן שהמקדש קיים רק קרבן העומר מתיר, יש לחשוש שלא יספיקו להקריב את קרבן העומר, וגם באותה שנה, מתוך הַרְגֵל, יאכלו חדש כבר בתחילת היום. מסיבה זו, התקין רבן יוחנן בן זכאי שבזמן החורבן יהא יום הנף כולו אסור. למסקנת הגמרא שם, הסיבה היא משום שהוא סבר שמן התורה הדין הוא שבזמן שאין בית, יום הנף כולו אסור.

אין הכרח להסביר שתקנת ריב"ז נועדה למקרה שעבודת הקרבנות תתחדש בהפתעה, שכן גם אם כולם יידעו מראש שעבודת הקרבנות עומדת להתחדש עדיין יש

1. ברוב המקומות מדובר על חידוש עבודת הקרבנות, ולא דווקא על ביאת המשיח, אבל כיוון שנראה שחידוש העבודה עצמו הוא כבר חלק מהגאולה, השתדלתי לא לחלק בין הדברים ולקרוא להם בשם הכללי "גאולה". אמנם בסוגיית "נזיר ביום שבת דוד בא", מדובר רק על ביאת המשיח, והשתדלתי לדייק בזה.
2. חשוב להדגיש שהנידון הוא דווקא חיוב ההכנה מצד הציפייה לגאולה, ולא מצד מצוות אחרות.
3. סיני נב חוברת ג, "מהרה יבנה המקדש", יעו"ש בדבריו.
4. נעזרתי גם במאמר "על סימון הביכורים כיום" (אמונת עתיד, גליון 54), ובמאמר "ונשלמה פרים – המחויב קרבן בזמן הזה" (מעלין בקודש, גליון כו). בסוגיה של שתיית יין לכהנים, נעזרתי רבות בהלכה ברורה למסכת סנהדרין (פ"ב ציון ו'). וע"ע במאמר "זכר למקדש – מהרה יבנה המקדש" (סיני נב חוברת ו) ובמאמר "בגדרי חיוב האמונה בביאת המשיח ואופן בנין ביהמ"ק לעתי"ל" (מוריה – קובץ המועדים, תעניות).

הציפייה לבניין המקדש וביטוייה ההלכתיים

מקום לחשוש לטעות בהלכה שתבוא מתוך ההרגל – וכך עולה מתוך דברי המאירי (סוכה שם ד"ה ושיהא יום הנף). אולם הרא"ש בתוספותיו (סנהדרין כב ע"ב ד"ה שתקנתו קלקלתו) והר"ן בחידושי (סנהדרין יב ע"ב ד"ה דילמא) הבינו שגם כאן החשש הוא שמא עבודת המקדש תתחדש בהפתעה, ולמדו מזה שבכל העניינים יש לחשוש שעבודת הקרבנות תתחדש בהפתעה,⁵ וכן כתב ה'אגרות משה' (שו"ת אגרו"מ או"ח ח"ה סי' ח).⁶

אמנם, גם אם מבינים שיש כאן חשש שעבודת הקרבנות תתחדש בהפתעה, יש שכתבו שהגמרא רק הציעה את זה בתור אפשרות, וכיוון שלמסקנת הגמרא אנחנו לא נזקקים לסברה הזאת, אין שום הוכחה שהסברה הזאת נכונה (כך כתבו בשם הגרי"ש אלישיב,⁷ שלכן אין מכאן הוכחה שבית המקדש ייבנה בידי שמים, ונראה לכאורה שכך יש להבין גם בדברי ה'גבורת ארי'⁸).

והגרש"ז אורבך (הליכות שלמה פסח פ"ב מאמצע הערה יא) התקשה מה הסברה לחשוש לדבר כזה, כיוון שזה חשש רחוק מאוד. ראשית, זה חידוש לאסור לשנים רבות⁹ בגלל ספק מכשול של פעם אחת. שנית, הרי החשש הוא רק שמא ייבנה בלילה או סמוך לשקיעת החמה של ט"ז בניסן, וחוששים שזה יגרום שלא יספיקו להקריב את הקרבן לפני חצות, וגם זה חשש רחוק. שלישית, הרי צריכים קודם לחנוך את המזבח בתמיד של שחר, וזה אי אפשר אלא אם כן יש כבש מבוקר ארבעה ימים לפני כן, ואם כן מנין לנו שיהיה אז כבש מבוקר? וגם לדברי המאירי שחוששים לבית דין טועין שייסברו שמותר לבנות בלילה, זה חשש רחוק מאוד. ועוד כתב, שלמ"ד שכשאין מקדש מותר לאכול חדש כבר בהאיר מזרח, מוכח שלפחות בבוקר יום ט"ז אין חוששים שמא ייבנה המקדש היום ויהיה אסור עד סוף זמן ההקרבה.

2. ביצה שנולדה ביום טוב ראשון של ראש השנה

הגמרא (ביצה ה ע"ב) דנה לגבי ביצה שנולדה ביום טוב ראשון של ראש השנה, האם היא מותרת באכילה ביום טוב שני. הגמרא אומרת שבזמן המקדש, תקנו שלא לקבל

-
5. דבר זה מוכח מכך שהקשו על זה ממקומות אחרים שבהם נראה שאין לחשוש שעבודת הקרבנות תתחדש בהפתעה.
 6. וראוי להביא חלק מדבריו שם: "שאיכא חיוב לצפות יותר מחשיבות ספק... ואם היה זה רק בחשיבות ספק, והוא גם רק ספק קטן, לא היה שייך למיגזר ולאסור בחדש כל יום הנף... דהחיוב בכל יום ויום לצפות כעין ודאי שיבא היום".
 7. הערות במסכת סוכה דף מא ע"א ד"ה "בנין ביהמ"ק השלישי בידי"ש או בידי"א".
 8. גבורת ארי, תענית יז ע"א ד"ה שתקנתו קלקלתו.
 9. נראה שהגרש"ז הבין את הלשון "מהרה יבנה המקדש" כ"בפתאומיות יבנה המקדש", ולא כדווקא "בשנים הקרובות", ושריב"ז לקח בחשבון שיייתכן שגזירתו תימשך שנים רבות.

עדות לקידוש החודש מהמנחה והלאה, ואם לא באו עדים עד המנחה, היו נוהגים שני ימים קודש, כדי שהלויים ידעו איזה שיר לשיר בתמיד של בין הערביים. לכן, במקומות שהיו רחוקים מבית דין, היו נוהגים תמיד לעשות שני ימים של ר"ה, מספק שמא ינהגו שני ימים קודש. במצב כזה היה אסור לאכול ביו"ט שני ביצה שנולדה ביו"ט ראשון, כיוון ששני הימים הם קדושה אחת, ואסור לאכול ביצה שנולדה ביו"ט, במשך היו"ט. לאחר שנחרב בית המקדש, רבן יוחנן בן זכאי החזיר את הדין שמקבלים עדים לקידוש החודש כל היום, וממילא כשעושים שני ימים ר"ה זה רק משום שאין יודעים איזה מהם קודש ואיזה חול, אבל ודאי שאחד מהם חול. במצב כזה, לכאורה אין בעיה מהותית לאכול ביו"ט שני ביצה של יו"ט ראשון, שהרי בכל מקרה אחד מהימים הוא חול, אך הגמרא מביאה כמה סברות לאסור את זה. אחת הסברות היא שיש לאסור את זה בגלל שיש לחשוש שמא אנשים יתרגלו להתיר, וגם כשייבנה בית המקדש ויחזרו להיות שני הימים קודש בוודאי, עדיין יהיו רגילים להתיר.

התוספות בעירובין (מג ע"ב ד"ה אסור) והרא"ש שם מוכיחים מדברי הגמרא הללו שבדבר שיש בו חשש של איסור, כן חוששים לכך שהגאולה תבוא בהפתעה (והחת"ס¹⁰ מסביר שזה מה שהביא את התוספות לפרש את הסוגיה בסנהדרין, ששם לא אוסרים שתיית יין לכוהנים רק בגלל שאין שם חשש של איסור¹¹ בעצם השתייה).

אמנם גם כאן, כמו בסוגיה של יום הנף,¹² מדובר רק על חשש שמא תשתכח ההלכה, ולכן ניתן לטעון שיש ללמוד מכאן רק לגבי העניין העקרוני של ההכנה לקראת הגאולה (ונראה שכך הבין הגבורת ארי,¹³ שכתב שבזה גם רבי מודה שחוששים למרות שהוא מתיר שתיית יין לכוהנים).

3. נזיר ביום שבן דוד בא

הגמרא (עירובין מג ע"א) מנסה לברר אם יש תחומין למעלה מעשרה או לא. בתור הוכחה היא מביאה את הדין שהאומר "הריני נזיר ביום שבן דוד בא" אסור לשתות יין כל ימי החול. הגמרא מבינה בפשטות שבשבתות וימים טובים מותר לו לשתות יין, כי אז בן דוד אינו יכול לבוא, ולכן אומרת הגמרא שזה מתאים לשיטה שיש תחומין למעלה מעשרה (ולכן המשיח לא יכול לבוא בשבת).

10. שו"ת חת"ס ח"ו ליקוטים סי' צח ד"ה אסור.

11. הכוונה לתוספות בעירובין, שדבריהם יובאו בפסקה "שתיית יין לכהנים", באות ה'.

12. ואפילו יותר ממנה, כיוון שכאן אם תשתכח ההלכה זה יכול לגרום לנזק לשנים רבות אחר בנין הבית.

13. גבורת ארי תענית יז ע"א ד"ה שתקנתו קלקלתו.

הציפייה לבניין המקדש וביטוייה ההלכתיים

מצאנו בסוגיה זו שתי הבנות – הבנה ראשונה היא שהאדם התכוון לומר שיהיה נזיר ביום שבן דוד ראוי לבוא בו, וכיוון שבן דוד ראוי לבוא בכל יום, ממילא הנזירות חלה עליו (אבל כיוון שהסיכוי שזה יקרה, נמוך מאוד, אין סיבה 'לחשוש' לזה באופן מעשי). כך הבינו ר"ת (תוס' שם בדף מג ע"ב ד"ה ואסור) והריטב"א¹⁴ (שם ע"א ד"ה תא שמע).¹⁵

הבנה שנייה היא שהאדם התכוון שיהיה נזיר דווקא ביום שבן דוד יבוא בו בפועל, והסיבה שאסור לשתות יין היא, כי לא רק שבן דוד ראוי לבוא היום, אלא מפני שיתכן שהוא יבוא היום בפועל. כך כתבו התוספות (דף מג ע"ב ד"ה ואסור) בתירוץ הראשון, וכך הבינו גם ר"ח (רבינו חננאל מסכת עירובין דף מג ע"ב ד"ה ת"ש) והר"ן (שם) והרא"ש (תוספות רא"ש שם¹⁶) והמאירי (שם), וכנראה גם רש"י¹⁷ (ולדעת המאירי¹⁸ גם הרמב"ם).

לדעת הר"ן, הרא"ש והתוספות, ניתן ללמוד מכאן שיש צורך 'לחשוש' לכך שהגאולה תבוא בהפתעה, ולכן הם הקשו מכאן על הסוגיה בסנהדרין, ממנה משמע לכאורה שאין צורך 'לחשוש' לכך (את תירוציהם לסתירה אזכיר להלן, בדיון על הסוגיה בסנהדרין).

אמנם, לפי הבנת החת"ס (שו"ת חת"ס ח"ו ליקוטים סי' צח) לא ניתן להוכיח מכאן לענייננו, שהרי מדובר כאן על מקרה שהנודר הכניס את עצמו לספק הזה בכך שתלה את נדרו באפשרות שבן דוד יבוא היום, ואלמלא כן אנו לא היינו חוששים לכך. (ונראה שלדעתו גם התוספות הבינו כך, והם כלל לא הקשו על הסוגיה בסנהדרין מכאן, אלא מהסוגיה בביצה).

-
14. וטעמו של הריטב"א, שהגמרא בהמשך מבינה שאם נדר ביום חול הנזירות כבר חלה ושבת לא מפקיעה אותה, והניח שהסיבה שהנזירות חלה היא בגלל שבאמת זה יום שראוי לבואו של בן דוד. והמרומי שדה כתב ע"פ רש"י, שהגמרא כתבה ששבת לא מפקיעה את הנזירות, כי חוששים שבן דוד באמת כבר בא (אבל אם לא בא, באמת הנזירות לא חלה). ובתוספות רבינו פרץ כתב לתרץ, שיש כבר חלות של נזירות ספק, ע"ש.
 15. ובספר כרתי ופלתי (כרתי ופלתי סו"ס קי בסוף בית הספק שם) הבין שזוהי גם שיטת רש"י. וכתב שם שזוהי גם שיטת הרמב"ם (הל' נזירות פ"ד הי"א), אך בעניין זה דחו את דבריו בחידושי רע"א (חידושי רע"א עירובין מג' ע"ב תוד"ה ואסור) ובשו"ת בית שער (או"ח סי' קמד. ומהרשב"א [עירובין מג' ע"ב] משמע שלא כדברי הבית שער).¹⁶
 16. וכ"כ בתוספות רא"ש סנהדרין כב ע"ב ד"ה שתקנתו קלקלתו.
 17. כמו שכתב במרומי שדה עירובין מג' ע"ב בדיבור המתחיל "תוס' ד"ה ואסור". (ויעוין שם בשאר דבריו בנידון).
 18. וכן הבין הח"ח (מאמר צפית לישועה פ"ג) בדעת הרמב"ם, וכן הבין הח"ח עצמו.

ויתכן שאפשר לומר גם, ע"פ דברי ה'גבורת ארי',¹⁹ שסיבת איסור השתייה היא לא משום שחוששים בכל יום שמא יבוא בן דוד, אלא כיון שא"א לפסוק שכל הנודר נזירות כזו יהיה מותר, שהרי מתישהו ודאי יבוא בן דוד, וממילא ודאי יהיה יום אחד אסור, לכן א"א לומר שכל הימים מותרים, וצ"ע.²⁰

עכ"פ, מבואר מדברי הראשונים שנחלקו האם האפשרות לביאת המשיח בכל יום היא דבר סביר שצריך 'לחשוש' לו ולקבוע הלכות לאור 'החשש' הזה. אמנם לעניין עבודת הקרבנות, אין מכאן שום ראיה שיש לחשוש שהיא תתחדש בהפתעה, וכמה מהאחרונים כתבו בפירוש שסוגיה זו מדברת רק בעניין זמן ביאת המשיח, אבל חידוש עבודת הקרבנות ייתכן שתתחדש לאחר מכן או לפני כן.²¹

4. שתיית יין לכהנים

בגמרא (סנהדרין כב ע"ב) הובאה ברייתא הקובעת שלכוהנים אסור לשתות יין ביום שהם עובדים במקדש, וכן בלילה שלפניו, ואף לשאר כוהני המשמר אסור לשתות ביום, שמא יצטרכו אותם. ואומרת הברייתא שכוהן שלא יודע אפילו מאיזה משמר הוא – אסור לו לשתות יין לעולם, ורבי אומר שבאמת הוא אמור שלא לשתות יין לעולם, אבל "תקנתו קלקלתו" והוא מותר לשתות יין תמיד. ואומר אב"י שהכהנים ששותים יין נוהגים כשיטת רבי. מדברי אב"י לומדת הגמרא בסנהדרין שלדעת רבנן גם בזמן הזה אסור לכוהנים לשתות יין, משום שחוששים שמהרה ייבנה בית המקדש, ולא יהיו כוהנים הראויים לעבודה. משמע מסוגיה זו שנפסקה ההלכה כרבי, שאין גוזרים איסור שתיית יין על כלל הכוהנים מחשש שעבודת הקרבנות תתחדש בהפתעה.

הסברים שונים נאמרו לגבי סברתו של אב"י בשיטת רבי:

19. גבורת ארי תענית יז ע"א ד"ה אסור לשתות יין כל אותו היום. וצ"ע גם בעצם הסברה, שהרי

גם ביום שבו כלפי שמיא גליא שהוא ודאי אסור, מצדנו עדיין זה ספק גדול.

20. חשוב לציין שדבריו שם מוסבים על איסור שתיית יין לכהנים, שהוא דבר שמשמעותי לכל הכהנים לאורך הדורות, וכאן מדובר על מקרה מיוחד שלא בהכרח חייב לקרות ויש עוד פחות צד להחמיר.

21. גבורת ארי תענית יז ע"א ד"ה אסור לשתות יין כל השנה, שו"ת תשובה מאהבה סי' ריא, והביאו גם הפתחי תשובה יו"ד סי' רלט ס"ק ו. וע"ע במוריה "קובץ המועדים – תעניות" במאמר "בגדרי חיוב האמונה בביאת המשיח ואופן בנין ביהמ"ק לעת"ל" ובעיקר באות י' שם.

הציפייה לבניין המקדש וביטוייה ההלכתיים

- א. לא חוששים כלל לתכיפת גאולה (רב חנינא גאון, הרמב"ם לפי הבנת המאירי, המאירי והחת"ס²²).
- ב. לא חוששים בעניין זה לתכיפת גאולה (רבינו גרשום, ריטב"א, ראב"ד, רש"י לפי הבנת ה'חפץ חיים', גבורת ארלי²³). לא ברורה דעתם בשאר העניינים; ייתכן שהיא כשיטה שלא חוששים כלל לתכיפת גאולה (המובאת בסעיף א'), וייתכן שהיא כשיטה שחוששים לתכיפת גאולה, אלא שכאן יש סיבה מיוחדת שלא חוששים (יעוין בסעיפים ג-ו).
- ג. חוששים לתכיפת גאולה, אבל לא בזמן קצר כ"כ, עד שיתפקח מיינו (הבנת החפץ חיים בשיטת רבי²⁴).
- ד. חוששים לתכיפת גאולה, אבל מניעת שתית יין היא גזירה שאין הציבור יכול לעמוד בה (רא"ש בסנהדרין²⁵).
- ה. חוששים לתכיפת גאולה, אבל זהו חשש רחוק שלא ימצא אף כהן שאינו שתוי. ואף הכוהן השותה אינו עובר בכך על איסור ורק נעשה מנוע מעבודה²⁶ (רא"ש בעירובין, ר"ן, וכך משמע בתירוץ הראשון בתוספות בעירובין²⁷).
- ו. חוששים לתכיפת גאולה, אולם איסור שתיית יין חל רק על כוהני המשמר, ומשחרב המקדש בטלה חלוקת המשמרות וגם אם ייבנה המקדש לא יתחדש האיסור עד שייקבעו המשמרות מחדש (ק"ן אורה²⁸ בדעת הרמב"ם²⁹).
- ז. חוששים לתכיפת גאולה, אך לא גזרו מפני חשש זה על כוהן שאינו יודע את משמרתו, ורק היודע את משמרתו צריך לחשוש (בניגוד לכל השיטות הקודמות).

-
22. אוצר הגאונים על מסכת תענית יז ע"א ד"ה והוה איכא כהני; רמב"ם הל' ביאת מקדש פ"א ה"ז, בית הבחירה למאירי תענית יז ע"א (ובדומה לזה כתב בסנהדרין כב ע"ב, יעו"ש); שו"ת חתם סופר חלק ב (יורה דעה) סימן שיח ד"ה "ונחזי מה נעשה בזמן".
23. רבינו גרשום תענית יז ע"א; ריטב"א תענית יז ע"א; ראב"ד הל' ביאת מקדש פ"א ה"ז; רש"י סנהדרין כב ע"ב ד"ה אבל; ח"ח ליקוטי הלכות לסנהדרין כב ע"ב; גבורת ארי תענית יז ע"א ד"ה שתקנתו קלקלתו.
24. מאמר תורה אור פי"ב, ומכתבים ומאמרים מהחפץ חיים מכתב ה'.
25. תוספות הרא"ש סנהדרין כב ע"ב ד"ה שתקנתו קלקלתו.
26. יש להעיר, שבספר ביצחק יקרא סי' קכז מעלה אפשרות שיש איסור עצמי בשתיית היין (ולא רק איסור לעבוד שתוי).
27. תוספות הרא"ש עירובין מג ע"ב ד"ה אסור; ר"ן עירובין מג ע"ב ד"ה ואסור; תוספות מג ע"ב ד"ה ואסור.
28. ק"ן אורה תענית יז ע"א ד"ה מכאן.
29. רמב"ם (הל' ביאת מקדש פ"א ה"ז).

(ר"ח ורמב"ם לפי הבנתם של הראב"ד והכס"מ, וכן הבינו ברמב"ם החפץ חיים, האור שמח, השפת אמת והערוך לנר³⁰).

ח. חוששים לתכיפת גאולה רק לעניין ביאת בן דוד, אבל לא לעניין חידוש עבודת הקרבנות שאינה תלויה בה (הבנת ספר "ימות המשיח בהלכה"³¹ בשיטת הרמב"ם).

5. מעשר בהמה

בגמרא (בכורות נג ע"א) נאמר שמצד הדין, מצוות מעשר בהמה נוהגת גם שלא בפני הבית, וגם בחו"ל, אלא שחכמים ביטלו כדי למנוע סכנה של מעילה בקדשים. הגמרא שם שואלת בין השאר – הרי עכשיו לאחר שביטלו מעשר בהמה, כל אדם שהעדר שלו מגיע לחיוב מעשר, מתחייב במצווה דאורייתא של מעשר בהמה ובגלל תקנת חכמים הוא נאלץ לבטל מצוות עשה מדאורייתא, ומדוע לא תקנו חז"ל לפתור את הבעיה על ידי הטלת מום בכל העדר לפני שמתחייב במעשר? הגמרא עונה שחכמים חששו שאם היהודים יטילו מום בבהמות שלהם, מהרה יבנה בית המקדש ובעינין בהמה להקרבה וליכא.

מגמרא זו מוכח לכו"ע שחוששים שעבודת הקרבנות תתחדש בהפתעה בתוך שנה.³² אבל החת"ס (ח"ב יו"ד סי' שיח ד"ה ונחזי) סובר שהסוגיה הזאת לא נפסקה להלכה, כשם שאיסור שתיית יין לכוהנים אינו נוהג בזמן הזה, כי היום הציפייה לגאולה לא אמורה להישאר באותה רמה כפי שהיה בזמן הבית (מקורו של החת"ס הוא מהדין המוזכר במסכת ע"ז שהיום שאין מקדש, אין איסור דאורייתא להטיל מום בקדשים. ויעוין לקמן בסוגיה זו). לדעת החת"ס הסיבה שאנחנו לא מפרישים מעשר בהמה היא רק מכיוון שאי אפשר לעקור את תקנת חז"ל.

ואולי גם כאן אפשר לומר, ע"פ דברי הגבורת ארי' שהובאו לעיל, שחז"ל נמנעו מלתקן תקנה שתחייב להטיל מום בכל הבהמות, מכיוון שגם אם חידוש עבודת הקרבנות יתמהמה, בסופו של דבר כשתחודש – בוודאי לא ימצאו בהמות להקרבה.

30. ר"ח תענית יז ע"א; רמב"ם הל' ביאת מקדש פ"א ה"ז והראב"ד והכס"מ שם; ח"ח ליקוטי הלכות לסנהדרין כב ע"ב; שפת אמת תענית יז ע"א; ערוך לנר סנהדרין כב ע"ב.

31. 'ימות המשיח בהלכה' ח"א סוף עמוד צא.

32. בספר חשוקי חמד (בכורות דף נג ע"א) כתב שהגרי"ש אלישיב למד מזה גם לגבי מקרה שיבואו נכרים וירצו לקנות את כל הכבשים שבארץ ישראל, שיש לאסור, אבל הביא שם בשם "אחד מגדולי הדור שליט"א" שחילק בין המקרים. ולקמן בפרק ה נדון בכך בהרחבה.

ב. מקורות נוספים בראשונים ובאחרונים בעניין זה

1. שבועה על קרקעות של חו"ל

לפי ההלכה, אין נשבעים על הקרקעות. וכתב הטור (חו"מ צה, א):

יש גאונים שכתבו מה שאין נשבעין על קרקעות דווקא בארץ ישראל אבל בחוצה לארץ נשבעין עליהן מן התורה שחשובין עליהן כמטלטלין. והראב"ד כתב שאין חילוק. (טור, חו"מ סי' צה)

וכתב הבית יוסף שמקורו בספר התרומות. ובאמת בספר התרומות (שער ז ח"ב דין יג) כתב: "ובזה מצינו שנשאל הראב"ד ז"ל³³ אם נתחייב שבועה דאורייתא על הקרקעות שבחוצה לארץ, מפני שהגאונים שעברו³⁴ היו מטילין שבועה על הקרקע שבחוצה לארץ מפני שעומד לימכר".

מדברי גאונים אלו ניתן ללמוד שהם הבינו שיש לציפייה לגאולה משמעות גם כדי להחשיב את הקרקעות כמטלטלין, כיוון שהן עומדות להימכר כשתבוא הגאולה. אמנם שיטה זו לא התקבלה להלכה.

2. שיקולים לעיבור השנה אחר חורבן הבית

נאמר בגמרא בסנהדרין:

מעשה ברבן גמליאל שהיה יושב על גב מעלה בהר הבית, והיה יוחנן סופר הלז עומד לפניו, ושלש איגרות חתוכות לפניו מונחות. אמר לו: ... וטול איגרתא חדא וכתוב: "לאחנא בני גלוותא בכבל, ולאחנא דבמדאי, ולשאר כל גלוותא דישאל, שלומכון יסגא לעלם, מהודעין אנחנא לכון דגוזליא רכיכין, ואימריא ערקין, וזמנא דאביבא לא מטא, ושפרא מילתא באנפאי ובאנפי חביריי ואוסיפית על שתא דא יומין תלתין" – דילמא בתר דעברוהו. (סנהדרין יא ע"א-ע"ב)

מבואר בדברי הגמרא שגם אחרי שהעבירו את רבן גמליאל מנשיאותו, מספר שנים אחרי שחרב הבית (ראה ברכות כז ע"ב), עדיין נתנו דעתם על צרכי המקדש. כך פירשו גם רש"י (ד"ה דילמא) ותוס' (ד"ה בתר). והר"ן (סנהדרין יא ע"ב ד"ה דילמא) כתב במפורש שהכוונה למאורע שאירע לאחר החורבן, והביא ראיה לדבריו מהגמרא בסנהדרין האומרת שאין מעברים את השנה אלא כאשר מצטרפות שתי סיבות מתוך השלוש: אביב (עיכוב הבשלת השעורה) – משום קרבן העומר; פירות האילן – משום

33. וב"ספרן של ראשונים" סי' כ' הביאו תשובה זאת בשם הראב"י.

34. בתשובות גאונים קדמונים (סי' מג) כתוב שנהגו להשביע על הקרקעות, אבל מטעם אחר – כיוון שהיום כבר אין נשבעים בספר תורה, ובשבועה כזאת הם יכלו לדרוש שבועה גם על קרקעות.

ביכורים; ותקופת תשרי – משום מועד חג הסוכות. ושתיים מה תלויות במקדש, וא"כ ברור שעד שנתקבע הלוח הקבוע עיבור השנה נעשה עבור צורכי המקדש, למרות שהיה זה הרבה לאחר החורבן.

ובשו"ת שאילת יעב"ץ כתב שישנן שתי אפשרויות להבין את הסוגיה, ואלו דבריו:

יש לי עוד ב' דרכים מתוקנים האחד דהנך תנאי סברי כר' אליעזר וסיעתו דמקריבין אף על פי שאין בית. וכמו שפסק גם הר"מ ז"ל בפ"ה מהל' בית הבחירה, ובימי אלו הנשיאים (שהיו סמוכים לחורבנו של בית וקרובים למלכות ואהובים) אולי הי' עדיין המזבח קיים והקריבו קרבנות ציבור (וכדרך שעשו בתחלת בנינו ככתוב בעזרא) כמו בימי הבית או לכל הפחות פסחים. אי נמי איכא למימר דהיינו טעמייהו דסברי מהרה יבנה ב"ה, דכל שעתא זימניה הוא ובכל יום היו מצפין לגאול' ולישוע' קרובה לבוא. (שאלת יעב"ץ, ח"א סי' פט).

3. עבודת המקדש בזמן רבי חנינא?

התוס' (כתובות כג ע"א ד"ה עדי) הביאו בשם רש"י חילוק בין היתר שבוייה להינשא לכהן ובין אישה שנאסרת לבעלה כשנשבית ויש קול שנאסרה, דשבוייה באיסור לאו ואשת איש בכרת. והקשו התוס' "דשבוייה נמי איכא איסור סקילה אם נשאת לכהן שישמש בנה על גבי מזבח", ובפנ"י (שם ד"ה תוס') כתב: "ויש לתמוה, וכי עבודה יש לנו בימי רבי חנינא?", עכ"ל. והחת"ס בחידושו (ד"ה אמנם) כתב על קושיית הפנ"י³⁵ וז"ל: "ומאי קושיין הא איצטרך אבזה"ז אם נזכה לבנות בהמ"ק קודם למשיח?" (ואחר כך כתב ליישוב דברי הפני יהושע, שכל זמן שאין טהרה מטומאת מת, אי אפשר כלל לחדש את העבודה.³⁶ וכתב שבכל אופן בזמן ר' חנינא לא היתה הבעיה הזאת, כי אז היה להם עדיין אפר פרה אדומה). אמנם לכאורה הפני יהושע יצא מנקודת הנחה שהמשיח יהיה קודם לבניין בית המקדש (וכמו שביאר שם החת"ס, שאליהו ייחס את הכהנים ויברר מי מהם חללים), ואין כאן קשר לעניין של הציפייה לגאולה, אלא לסדר הגאולה, שהרי כאשר תתחדש עבודת הקרבנות, לדעת הפנ"י יהיה זה לאחר ביאת המשיח.

35. או שכתב את זה על הלשון "הלכתא למשיחא" שבש"ס.

36. סברה זו צריכה עיון, ואכמ"ל. ומ"מ יש להעיר, שנראה שאף החת"ס עצמו חזר בו בעניין זה, וכתב בשו"ת שלו (שו"ת חת"ס יו"ד רלו) שלפחות קרבן פסח נוכל להקריב. ואע"פ שבצי"א (שו"ת צי"א ח"י סי' ז' אות ז') הביא את חידושי החת"ס הנ"ל, כראיה שדבריו בשו"ת אינם חד משמעיים, נראה לענ"ד שאין להוכיח משם, כי חידושי החת"ס הנ"ל נלמדו בשיבתו בשנת תקע"ג, והתשובה הנ"ל נכתבה כעשרים וחמש שנה מאוחר יותר, בשנת תקצ"ז. ואין להקשות מדוע לא כתב בתשובתו שהוא חוזר בו ממה שכתב בחידושו, כיוון שהחידושים הנ"ל לא הודפסו על ידו, אלא הודפסו ע"י נכדו לאחר פטירתו. ודברי הצי"א צריכים עיון גדול (ואף אני לא באתי להכריע נגד דבריו, אלא לעורר את המעיינים).

4. לימוד הלכות הקרבנות

מִרְן הַחֲפֵץ חַיִּים כּוֹתֵב בְּכֵמָה מִקּוֹמוֹת,³⁷ שִׁישׁ חַיִּיב עַל הַכֹּהֲנִים לְלַמּוֹד הַלְכוֹת הַקְּרִבְנוֹת, כְּדִי שִׁכְשִׁיבוּא מִשִּׁיחַ יִהְיֶה אֲפֻשֶׁר לְהַקְרִיב קְרִבְנוֹת, כִּיּוּן שֶׁאִם לֹא – "אֵין לָנו תּוֹעֵלֶת בְּבִנְיַן הַמִּקְדָּשׁ",³⁸ כִּיּוּן שֶׁלֹּא יַעֲבֹדוּ בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ כִּמָּה חוֹדְשִׁים.³⁹ וְכִמו שֶׁבְּגִמְרָא בְּבִכּוּרוֹת חֲשָׁשׁוּ שִׁיבְנָה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ וְלֹא נִמְצָא בְּהֵמָה לְהַקְרִיבָה, גַּם בְּזֶה יֵשׁ לְחֲשׂוֹשׁ שִׁיבְנָה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ וְלֹא נִמְצָא כּוֹהֲנִים לְהַקְרִיבָה.⁴⁰ וְכֹתֵב שֶׁאֵין לְצַפּוֹת שִׁיגְלוּ לָנו מִשְׁמִים אֶת הַהֲלָכוֹת.⁴¹

5. דברי הגרש"ז אורבך

הַגְּרֵשׁ"ז אֹרְבֶּךְ (הַלִּיכּוֹת שֶׁלֹּמָה פֶּסַח פ"ב מֵאֲמָצֵעַ הָעֵרָה י"א) דֵּן בְּשִׂאלָה מְדוּעַ בְּזֶה"ז לֹא חַיִּיבּוּ חֲז"ל לְקַצּוֹר אֶת הָעוֹמֵר בְּלֵיל ט"ז בְּנִיסָן, שֶׁמָּא יִבְנֶה הַמִּקְדָּשׁ בְּבֹקֶר וְנוֹכַח לְהַקְרִיב. וְבִתּוֹךְ דְּבָרָיו דֵּן גַּם מְדוּעַ לֹא תִקְנוּ חֲז"ל לְעִשׂוֹת בִּיקוּר מִמוֹם שֶׁל בְּהֵמוֹת, כְּדִי שֶׁאִם יִבְנֶה הַמִּקְדָּשׁ בִּימֵים הַקְּרוֹבִים, תִּהְיֶינָה לָנו בְּהֵמוֹת מוֹכְנוֹת לְהַקְרִיבָה. וְתִרְיָץ

37. מאמר צפית לישועה פ"ג, הקדמה ללקוטי הלכות, הקדמה לספר עבודת הקרבנות, מכתבי ח"ח מכתב ק"י.

38. כך כתב במכתבי ח"ח מכתב ק"י.

39. כך כתב באגרת להגר"ח זוננפלד.

40. מאמר צפית לישועה פ"ג. ובמכתבי ח"ח מכתב ק"י כתב – "וברור אצלי שלו היה לנו נביא בזמן הזה בודאי היתה גם לו נבואה מד' שישאל את הכהנים תורה ולזרזם ע"ז". ובעניין חשיבות לימוד הלכות הקרבנות ע"ע בחוברת "הכנה לגאולה" של מכון תורת הקרבנות (ונראה לענ"ד שרוב ההלכות הנוגעות לכל אדם הן הלכות טהרות. וראיתי שכתבו בדומה לזה בשם האדמו"ר מצאנז-קלויזענבורג בספר 'לפיד האש' ח"ב עמ' תרע"ד). ולגבי העיסוק בהלכות אלו במהלך הדורות, עיין בשערי היכל על מסכת זבחים ח"א מערכה קד, ובמעלין בקודש יב במאמר "לימוד סדר קדשים במהלך הדורות", ובמאמר "העיסוק בנושאי קדשים בתלמוד הבבלי" שם. אמנם יש לציין שלפי התוס' (פסחים קיד ע"ב ד"ה אחד), כשתתחדש העבודה משה ואהרן יהיו עמנו, כך שאהרון יוכל להקריב. וגם, כיוון שהקרבן מסורה לזרזין, ממילא זה יהי באחריותם של משה ואהרון, ולכן אין לחשוש שיטעו בסדר הקרבת הקרבנות וכדומה.

41. במאמר תורה אור (פ"ב) כתב שאין לצפות שאליהו יגלה לנו את כל הספיקות, כי אליהו יגלה לנו רק מה שאין בכוחנו לברר בעצמנו, אבל מה שיכולנו לברר בעצמנו, יאמר לנו – היה עליכם לברר לבד. ובמכתבי ח"ח (מכתב ק"י), כתב שאין לומר שה' יתן לנו משמים את הידיעה בהלכות אלה בלי שנלמד, כי ה' יתן לנו רק בהתאם למה שהשתדלנו מקודם. ונראה שהבין את הגמרא בבכורות כהבנת הרא"ש (מובאת לקמן בפסקה "בהמות כשרות להקרבה"), שחוששים שמא יהיה המזבח בטל, ולא אומרים שיבוא משיח ויביא עמו בהמות להקרבה (ואולי הכלל הוא, שבכל העניינים שיכולנו להכין עצמנו קודם ביאת המשיח, יאמרו לנו שהיה מוטל עלינו להכין לבד, ולא יביאו לנו מן המוכן).

שחכמים חששו שאם יתקנו תקנה כזאת, אנשים יטעו לחשוב שמותר להקדיש בזמן הזה.⁴²

ג. מקורות שבהם חששו רבותינו שמא לא ייבנה המקדש בקרוב

1. איסור הקדשה בזמן הזה

הגמרא במסכת עבודה זרה (יג ע"א) דנה בקשר לברייתא שאומרת: "אין מקדישין ואין מחרימין ואין מעריכין בזמן הזה, ואם הקדיש והחרים והעריך – בהמה תיעקר, פירות כסות וכלים ירקבו, מעות וכלי מתכות יוליכם לים המלח". ומבאר שם רש"י שהסיבה היא מחשש תקלה, שכיוון שעכשיו אין לנו בית מקדש, חוששים שיבוא ליהנות מההקדש, ויעבור על איסור מעילה, ולכן גזרו שיוציאו אותם מכלל שימוש. ולגבי קרקעות, מביאים תוספות שבגמרא (ערכין כט ע"א) נאמר: "ההוא גברא דאחרמינהו לנכסיה בפומבדיתא, אתא לקמיה דרב יהודה, אמר ליה: שקול ארבעה זוזי ואחיל עלייהו ושדינהו בנהרא ולישתרו לך" (אדם שהחרים את כל נכסיו, בא לפני רב יהודה, שאמר לו לחלל אותם על ארבעה זוזים, ולהשליך את הכסף לנהר). מהמשך הגמרא מוכח שבין נכסיו היו גם קרקעות.

מכל זה נראה, שלא אמרו "מהרה יבנה המקדש" בעניין זה, שיש בו חשש תקלה, ועפ"ז נראה ברור, שכל מה שאמרו הוא רק לחשוש שמא ייבנה המקדש, אבל בכל אופן צריך להיערך גם לאפשרות שהוא לא ייבנה.

2. רובע לקינו של גר

בגמרא (כריתות ט ע"א) מבואר שלאחר חורבן הבית, היה כל גר מפריש כסף בסכום הדרוש לקניית קרבן גר (שהוא חלק מתהליך הגירות), אלא שרבן יוחנן בן זכאי ביטל את זה מפני התקלה. מכאן נראה שמצד אחד התפיסה הבסיסית היא שמתכוננים בכל רגע לבניין בית המקדש,⁴³ אבל מצד שני גם חוששים שמא לא ייבנה, וכמו שביארנו.

42. ובספר הליכות שלמה שם ציינו שמדי שנה בליל ט"ז בניסן היה רבנו דן בשאלה זו, ונשא ונתן אודותיה עם באי ביתו לקבל פניו ברגל, מתוך חיבה וציפייה לקיום המצוה כהלכתה.

43. את זה ניתן לדחות, ולומר שביטול הדין הזה מעיד שאיננו מצפים עוד לגאולה שתבוא בכזו מהירות. אמנם מלשון הרמב"ם ניתן לדקדק כמו שכתבנו, שכתב: "ובזמן הזה שאין שם קרבן צריך מילה וטבילה, וכשיבנה המקדש יביא קרבנו" (הל' איסורי ביאה פי"ג ה"ה), ולא כתב "ואם יבנה המקדש" וכדומה, ומזה משמע שאנו יוצאים מנקודת הנחה שבית המקדש ייבנה בחייו של אדם זה. ובכל אופן, דיוק זה אינו מוכרח, שכן רבינו גרשום כתב גם לגבי הדין הראשוני שצריך להפריש רובע לקינו – "שאם יבנה בהמ"ק יביא לאלתר". (ויש להעיר, שלגבי רבי ישמעאל, שרשם בפנקסו שהתחייב חטאת, כן היה מי שכתב – "כי חשב שיבנה המקדש בימיו", יעויין בדברינו לקמן בפסקה מיוחדת בעניין רישום חיוב חטאת).

3. הטלת מום בקדשים

הגמרא במסכת ע"ז (יג ע"ב, בהמשך הסוגיה שהוזכרה לעיל, לגבי איסור הקדשה בזה"ז) מדברת על בהמה שהוקדשה בזה"ז, ומציעה לחתוך אותה לחלקים כדי שלא יבואו ליהנות ממנה ולמעול בהקדש, ורבא אומר שזה אסור, מפני שנראה כמטיל מום בקדשים. ושואלת הגמרא מדוע הוא רק נראה כמטיל מום בקדשים, הרי הוא באמת מטיל בה מום? ועונה הגמרא שכיוון שהבהמה אינה ראויה להקרבה, וגם אינה ראויה למכור אותה ולקנות בדמיה בהמה אחרת (כיוון שאין בית המקדש קיים), לכן אין כאן איסור של מטיל מום בקדשים, ושייך לאסור רק מצד זה שנראה כמטיל מום בקדשים.⁴⁴

והחת"ס (שו"ת חת"ס ח"ב [יו"ד] סי' שיח ד"ה ונחזי מה נעשה בזמן) מסביר, שלאחר שעבר זמן מהחורבן, "וכמו נתיאשו לומר היום או לזמן קרוב [יבנה]", אז – "והוה הבהמה כמו לא לגופיה חזי ולא לדמי חזי" (הבהמה אינה ראויה להקרבה וגם לא לקנות בדמיה קרבן) "וחזר הטלת מום איסור דרבנן" (של נראה כמטיל מום בקדשים).

4. מחצית השקל

בירושלמי (שקלים פ"ח ה"ד) נאמר שדין מחצית השקל אינו נוהג אלא בפני הבית. והגמרא שם אומרת שחכמים תקנו שגם בדיעבד, אם אדם הקדיש מחצית השקל, אינו קדוש. ושואלת הגמרא שם, מדוע שלא ישמרו אותה עד שייבנה בית המקדש (כמו שאמרו לגבי גר שהפריש רובע לקינו, כדלעיל), והגמרא עונה "שמא יבנה הבית כבראשונה"⁴⁵ ותתרום תרומת הלשכה מן החדשה בזמנה באחד בניסן, ואז התרומה הזאת, תהיה ישנה, ולא יהיה מה לעשות בה. מדברים אלו של הירושלמי יש להבין שאמנם אין לנו ודאות שבית המקדש לא ייבנה השנה, אבל מ"מ שאנחנו חוששים שמא הוא לא ייבנה השנה, ולכן תקנו שלא תחול קדושת מחצית השקל.

ובתוספתא שם (פ"ג הט"ו) כתוב בלשון חריפה יותר: "מפני מה אמרו שקלים אין נוהגין אלא בפני הבית לפי שאין תורמין מן הישנה". כאן כבר ניתן להבין שההנחה הפשוטה היא שאם נתרום מחצית השקל זה ייפך לתרומה ישנה, כי מן הסתם בית

44. יש מי שהסביר שהסיבה היא, שכמו שמוותר להטיל מום קבוע בבהמה בעלת מום עובר, כך גם בהמה זו נחשבת עכשיו כבעלת מום עובר, כיוון שבית המקדש חרב (ספר 'שי למורא', מוזכר במאמר של הרב ש"י זיין, סיני נב חוברת ג, "מהרה יבנה המקדש")

45. כלומר, בחודש ניסן, וזה כבר אחרי הזמן הקובע להתיישנות התרומה הישנה.

המקדש לא ייבנה בשנה הקרובה. וכך נראה מדברי מפרשי התוספתא שם: ה'מנחת ביכורים'⁴⁶ וה'מנחת יצחק'⁴⁷.

בכל אופן, משמע מהלכה זו, שבהחלט חוששים גם לאפשרות שהגאולה לא תגיע בשנה הקרובה.

5. לברוח מארצות השמד

הרמב"ם באגרת השמד (אגרות הרמב"ם, מהד' שילת ח"א עמ' נז) כותב שיש אנשים שטוענים שאפשר להישאר בארצות השמד, ולסמוך על זה שהמשיח יבוא בקרוב ויוציא אותם משם, ומסביר שזה חמור מאוד לטעון כך. מדבריו עולה שאין די בציפייה לישועה, אלא צריך לעשות בפועל כל מה שביכולתנו, ולא לסמוך על זה שהישועה קרובה לבוא.

ד. דברי מרן ה'חפץ חיים' על חובת המוכנות לבניין המקדש

מרן ה'חפץ חיים' כותב בכמה מקומות, שאדם שאומר בכל יום כמה פעמים שהוא רוצה שתבוא הגאולה כמה שיותר מהר, ומבקש את זה מה', צריך לבחון את עצמו האם הוא באמת מעוניין בזה. וכותב שם, שמי שאינו מוכן לביאת המשיח, איננו מבקש באמת שתבוא הגאולה בקרוב.⁴⁸ ועוד כתב שם, שאדם שבאמת רוצה ומקווה שתבוא הגאולה היום, דואג להיות מוכן לזה.⁴⁹ ואם אינו מוכן לזה, הרי ממילא איננו באמת רוצה שתבוא הגאולה מיד, כדי שלא ייתפס לא מוכן.⁵⁰

עוד סברה שמובאת בדבריו היא, שכיוון שאנו מאמינים שהמשיח יבוא בסופו של דבר, הרי שראוי להיות מוכנים לזה בכל עת.⁵¹

וסברה נוספת, שבדברים שיש להם חשיבות גדולה, נהוג לחשוש גם לחששות רחוקים.⁵²

46. וז"ל: "מן הישנה – ומה תועלת בהפרשתן עתה כשיבנה המקדש יצטרכו לגבות מחדש".
47. וז"ל: "מן הישנה – וא"כ אין תועלת בהפרשתן עתה דהא השקלים צורך קרבן נינהו ואם אין קרבן אין שקלים דכשיבנה בהמ"ק יצטרכו לגבות מחדש".
48. מכתבי ח"ח מכתב קי.
49. מאמר צפית לישועה פ"ג.
50. קונטרס ליקוטי אמרים פי"א.
51. מאמר תורה אור פי"ב, במשל שהביא מהגמרא בשבת קנג.
52. מאמר צפית לישועה פ"ג, ומאמר תורה אור פי"ב, שאם בא המלך לעיר, אפילו בחשש קטן שמא יעבור ברחוב מסויים, מקשטים את הרחוב לכבודו.

הציפייה לבניין המקדש וביטוייה ההלכתיים

עוד כתב מרן ה'חפץ חיים', שהיום שהתקיימו כל הסימנים של עקבתא דמשיחא המובאים בגמרא במסכת סוטה ראוי לנו עוד יותר לצפות לביאת המשיח.⁵³ ויש לציין שסברה זו היא משמעותית במיוחד לשיטת החת"ס, כיוון שהוא כותב שבאמת בתחילה התחשבו מבחינה הלכתית בחשש לתכיפת גאולה, ורק אחר כך, ראו שהגאולה מתעכבת, ואמרו שאין צורך לחשוש שהגאולה תבוא פתאום בהפתעה.

ה. הכנה לבניין המקדש שלא מצד החיוב

1. חברים שבגליל

הגמרא במסכת נדה (ו ע"ב) אומרת: "קדש בימי רבי מי הוא? כדעולא, דאמר עולא: חבריא מדכן בגלילא; הכא נמי בימי רבי". ומסביר רש"י שם: "חבריא מדכן בגלילא. חברים שבגליל מטהרים יינם לנסכים ושמנן למנחות שמא יבנה בהמ"ק בימיהם ולעולם קדש...".

רואים שבתקופת התנאים היו מכינים יין ושמן בטהרה, שמא יזכו להשתמש בהם לנסכים ומנחות. ונהגו כך למרות שלא ידעו אפילו איך יוכלו להביאם בטהרה לירושלים, כמו שכתוב במסכת חגיגה⁵⁴ – "והאמר עולא: חבריא מדכן בגלילא! – מניחין, ולכשיבא אליהו ויטהרנה" ומסביר רש"י שם – "מדכן. מטהרין יינן ושמנן למזבח, ואי רצועה [של ארץ הכותים, שהיא טמאה. א.ג.] מפסקת, למה מטהרין: שמא יבא אליהו. ויראה להן שביל בה שאינו מארץ העמים".

2. רישום חיוב חטאת

בגמרא במסכת שבת⁵⁵ (יב ע"ב) מסופר על ר' ישמעאל בן אלישע, שכמעט נכשל בהטיית הנר בשבת, ומובאת שם דעת ר' נתן שהוא אכן נכשל, ושכתב בפנקסו "אני ישמעאל בן אלישע קריתי והטיתי נר בשבת לכשיבנה בהמ"ק אביא חטאת שמנה".⁵⁶

53. הקדמת הח"ח לליקוטי הלכות. ומסתבר שהיום יש לצפות לזה אפילו יותר מבזמן הח"ח, ומצאתי שכך כתבו בחוברת "הכנה לגאולה" של מכון "תורת הקרבנות" (עמוד 42), שהביאו מכתב בחתימת הגרא"ל שטיינמן שליט"א והגרי"ש אלישיב זצ"ל (מתאריך ט' כסלו תשע"ב) לעניין לימוד הלכות הקרבנות, וכתוב שם – "והיות שמצפים מאד שהגאולה תתקרב עוד יותר מבחיי החפץ חיים זצוק"ל אנו צריכים מאד להזדרז בלימוד הזה".

54. דף כה ע"א.

55. בנושא זה נעזרתי במאמר "ונשלמה פרים שפתינו" – המחויב קרבן בזמן הזה" (מעלין בקודש כו), ע"ש. וע"ע בעלון 'תורת הקרבנות' מס' 19.

56. עיין במאמר "האוכל חלב בזמן הזה" (מעלין בקודש ב) של הרב זלמן נחמיה גולדברג, שדן בצורך ברישום זה.

ובגמרא ביומא (פ ע"א) "א"ר אלעזר האוכל חלב בזמן הזה צריך שיכתוב לו שיעור שמא יבא בית דין אחר וירבה בשיעורין", מסביר רש"י (ד"ה אי נימא) – "...האוכל פחות מכזית בזמן הזה יכתוב כשיעור זה אכלתי שמא יבנה בית המקדש בימיו ויתחדש בית דין ותתחדש הלכה ויאמרו שחייב קרבן על כזית קטן".

ובתוספות (שבועות כו ע"א ד"ה את) נראה שהבינו שכך ראוי לעשות, וכ"כ הרא"ש בתוספותיו (שבועות שם ד"ה את), וכ"כ המגן אברהם (או"ח שלד סקל"ג), וכ"כ ר' משה פיינשטיין בדברות משה (ב"מ סי' לד ענף ב), ואף הש"ה (מסכת יומא עמוד התשובה' עא, א) הזכיר הנהגה זו.

והיה מי שהבין⁵⁷ שיש לעשות כך מצד הדין, אבל בכמה מקומות כתבו שזה רק מצד מידת חסידות.⁵⁸

3. גידול ציפורן למליקה

באוצר הגאונים על מסכת תענית (יז ע"א) כתוב:

והוה איכא כהני דנקטי לחומרא כרבנן. ושמייע לנא דמר רב חנינא גאון זיכר אדונינו לברכה וכהן הוה והוה קים ליה דהוא מבתי אבות קבועין הוה מרבי (שופרא) [טופרא] ואמר מהרה יבנה בית המקדש ומיבעי [כהן] הראוי למליקה.

אמנם שם רב חנינא גאון נהג כך כי הוא סבר שיש להחמיר כרבנן, אבל ייתכן שיש בזה עניין גם לנו, שמקבלים את שיטת רבי, כמידת חסידות (ובפרט לפי הדעות שיש לחשוש לתכיפת גאולה, גם אם לדעת רבי זה לא בא לידי ביטוי בכל הנושאים).

57. כך כתבו התוספות והרא"ש הנזכרים לעיל, וכ"כ בשו"ת יד אליהו (לובלין) סי' כט, וכ"כ בספר דרך פקודין (דף י), ושני האחרונים הביאו ראיה לדבריהם מהגמרא במסכת יומא.
58. בספר לב חיים (או"ח סי' ל'), ובליקוטי שיחות (ליובאוויטש, חי"ח פ' מסעי – בין המצרים, עמוד 416 ואילך), שהרי בכל הפוסקים לא מצאנו חיוב כזה כלל, ולא מצאנו מי שנהג כך. ובספר לב חיים הסביר שגם הגמרא ביומא מדברת רק מצד מידת חסידות, ובלקוטי שיחות כתב שכנראה בימי ר' ישמעאל נתנה רשות לבנות את בית המקדש, ובאותו זמן, קודם שביטלו את הרשות, קרא והטה, ולכן כתב על פנקסו. ובדומה לשיטת ה'ליקוטי שיחות' הבינו בספר העתים (הלכות נר עמ' 223), ובעתים לבינה שם (אמנם בספר העתים ובעתים לבינה שם משמע שזו גם שיטת הרא"ש בתוספותיו [יבמות ו' ע"ב ד"ה לא], ולכאורה לא לזה כוונת הרא"ש שם, אלא הוא סבר שר"י עשה כן מצד הדין, וכמו שכתבנו בהערה הקודמת). ובעלון 'תורת הקרבנות' (מספר 20) כתבו בשם הגר"ח קנייבסקי, שאמר שנוהגים היום דבר זה, והגר"ד ליאור (דבר חברון ח"ג סי' שצח אות יט) כתב שזה רק מצד מידת חסידות. וראוי לציין את לשונו של בעל ספר העתים – "כי חשב שיבנה המקדש בימיו", שיכולה להתפרש כנקיטת עמדה ברורה, שכיום אין צורך להתייחס לאפשרות שייבנה המקדש בימינו כאל דבר סביר. וראה עוד בעניין זה במאמרו של הרב שלום אוחנה, "ונשלמה פרים" – המחויב קרבן בזמן הזה, מעלין בקודש כ"ו.

4. בהמות כשרות להקרבה

הזכרנו לעיל שבספר 'חשוקי חמד' (בכורות נג ע"א) דן האם מותר למכור לגויים את כל הבהמות שבא"י, כך שלא יישארו בידי ישראל בארץ במהרות הראויות להקרבה, והביא שם "אחד מגדולי הדור שליט"א" שכתב שלא מצינו לחז"ל שאסרו כי אם באופן של הטלת מום, ולא מצאנו שיאסרו מכירה. וייתכן שמצד מידת חסידות גם לדעתו יש עניין שלא לעשות כן (ובמיוחד לפי דברי הרא"ש).⁵⁹

ולאחרונה קמה באלון שבות חברה בשם "עקבי הצאן" שמטרתה לגדל בהמות שיהיו כשרות להקרבה, אם יבנה המקדש במהרה בימינו, וזכו להסכמה מהרב דב ליאור.⁶⁰

5. קרבן פסח

בספר מקראי קודש (הררי, הלכות ליל הסדר עמ' 703) מובא בשם ר' משה פיינשטיין:

שאלה: היש איזה צדק לעזוב את ארץ ישראל או לכל הפחות את ירושלים לפסח כדי לחוש לשיטה שמותר להקריב הפסח היום במקום המזבח, ולפיכך דוקא רוצה להיות במקום רחוק בשעת הקרבתו.

59. ב'חשוקי חמד' כתב שתי סברות להסביר את דברי אותו גדול – או שהטלת מום א"א לתקן, אבל מכירה אפשר לתקן ע"י שנקנה בחזרה, או שמצד האמת אין מה לחשוש שלא ימצאו בהמות להקרבה, שהרי המשיח יוכל להביא בהמות ככל שנצטרך, ורק חז"ל תקנו שלא נטיל מום כדי שנקיים את המצווה של ציפייה לישועה, בזה שלא נטיל מום בבהמות, ולכן אין לנו אלא מה שהם אסרו.

ולגבי האפשרות השנייה, שהמשיח יוכל להביא בהמות ככל שנצטרך, מלבד שזה חידוש, לומר שביטלו מצוות עשה דאורייתא בשביל מצוות הציפייה לגאולה מצד עצמה (ולא בשביל מצוות הקרבנות), יש להעיר שלכאורה אפשרות זו היא שלא כמו שכתבו בשם הרא"ש (בכורות נג ע"ב, הובא בשיטה מקובצת מהדורת עוז והדר) שבאמת חוששים שיהיה המזבח בטל, ולא סומכים על המשיח, וכן יש להעיר מכמה דברים שעשו במקדש בגלל שאין סומכים על הנס (כלומר, למרות שהיה נס שבגללו לא היה צורך באותם מעשים, עשו אותם, שמא לא יהיה נס. ודברים אלו הם השתדלות שלא יתקלקל לחם הפנים, כמבואר בירושלמי שקלים פ"ו ה"ג, ושלא יארע קרי לכה"ג ביו"כ, כמבואר בירושלמי יומא פ"א ה"ד, ונעילת דלתות העזרה בזמן הקרבת קרבן פסח, כמבואר בפסחים דף סד ע"ב, והשתדלות שלא להפסיד את יין הנסכים אם יחמיץ כמבואר בשקלים פ"ד מ"ט), ואולי גם כאן אין לסמוך על הנס שכשיבוא המשיח הוא יוכל להביא איתו בהמות להקרבה.

60. המכתב מתפרסם באתר האינטרנט של החברה – <http://www.itzon.org>. יש לציין שלאור המציאות בימינו שרוב מגדלי הבהמות מטילים מום בבהמה לצורך סימונה, ייתכן שאליבא דשיטת הגרי"ש אלישיב שהובאה לעיל בפרק "מעשר בהמה" יהיה זה חיוב גמור. וצ"ע.

תשובה: זו טיפשות. שאי אפשר לאדם אחד להקריב נגד הסכמת כלל ישראל.⁶¹ ומי שרוצה להחמיר צריך להחמיר בבטחון ודוקא להיות בירושלים בבטחון שהמשיח יבוא ויוכל להקריב הפסח.⁶²

בשנים האחרונות רבים מתארגנים להכין לפני פסח בהמות כשרות להקרבה, למקרה שנזכה ויתאפשר להקריב קרבן פסח,⁶³ ולפי פרסומיהם, זכו לתמיכה של ת"ח רבים, ביניהם מגדולי דורנו.⁶⁴

6. מחצית השקל

הגר"מ אליהו (שו"ת מאמר מדרכי ח"א או"ח סי' כו) כתב שייתכן שיש ערך בהכנה לגביית מחצית השקל. הגר"מ אליהו מביא שם שתי דעות למה קוראים בימינו פרשת שקלים: זכר לקריאת פרשת שקלים שהיתה בזמן הבית, או זכר לנתינת מחצית השקל שהיתה בזמן הבית. וכותב: "נפק"מ נוספת בין שני הטעמים היא: אם זהו זכר לקריאה שבזמן בית המקדש, יכול להיות שהיום צריכין⁶⁵ באחד באדר להשמיע על השקלים כדי שאנשים יתכוננו לתת את מחצית השקל לבית המקדש שייבנה השתא לקרבנות הציבור שיוקרבו באחד בניסן בעזרת השם". יש להדגיש שאין מדובר כאן על גביית מחצית השקל בפועל, שהיא בעייתית הרבה יותר, כמו שביארנו, אלא רק על הכנה לקראת גביית מחצית השקל.

61. וראוי להזכיר כאן שאומרים בשם האדמו"ר מחב"ד זצ"ל, שבשנים הראשונות לאחר שחרור ירושלים היה מורה לאנשים לעזוב את ירושלים לפני פסח בגלל חשש זה, אבל אחרי כמה שנים אמר שזה כבר לא אפשרות סבירה (מאותו טעם שכתב ר' משה פיינשטיין כאן), וכן אומרים בשם הגר"מ אליהו, שהיה מורה תמיד לא להיות בכותל המערבי בערב פסח אחר חצות (מאמר של הרב שמואל אליהו, מובא בעלון 'בנה המקדש' גליון 285, בעמ' 11 שם). ובספר הערות במסכת פסחים (דף צב ד"ה ואלו חייבין), כתבו בשם הגר"ש אלישיב שבאמת יש עניין להתרחק מירושלים בשביל זה.

62. וכן מסופר על הגר"מ אליהו זצ"ל, שהיה דואג לעצמו בכל שנה בערב פסח למקום לאכילת קרבן פסח ברובע היהודי, וכן שהיה מזהיר לאחרים שלא לצאת מהארץ בתקופת פסח, כדי שלא להפסיד קרבן פסח, אם נזכה להקריב (מאמר של הרב שמואל אליהו, מובא בעלון 'בנה המקדש' גליון 285, בעמ' 13 שם).

63. הגוף המרכזי המטפל בזה הוא "הקרן למורשת החפץ חיים", בשיתוף עם ארגון "ההראנו בבנינו".

64. ביניהם: הרב חיים קנייבסקי, הרב אביגדור נבנצל, הרב אשר וייס, הרב בניהו שמואל, הרב ברוך דב פוברסקי, הרב גרשון אדלשטיין, הרב זלמן נחמיה גולדברג, הרב חיים דרוקמן, הרב יוחנן סופר (האדמו"ר מערלוי), הרב יצחק זילברשטיין, הרב שמואל אורבך, הרב שמואל משה קרמר, הרב שמואל אליהו, הרב שמחה קוק, ועוד רבנים. וכעין זה כתב בשו"ת משנה הלכות (חי"ד סי' רח).

65. אמנם למעשה מסתבר שדעתו היא שאין בזה חיוב ממש.

7. סימון ביכורים

בשול"ת דבר חברון (ח"ג סי' שצח אות ו) נשאל הגר"ד ליאור האם יש חובה לסמן אשכול שביכר משום "מהרה יבנה המקדש", והשיב: "אין היום חובת ביכורים, ולא שמענו על מי שנוהג בכך".

ובקובץ "אמונת עתיד" (גליון 53) מציע הרב אהרון הראל לסמן את הפירות המבכירים,⁶⁶ כדי שאם יבנה המקדש, ניתן יהיה להפרישם לביכורים. בהערת העורך שם מעיר שלוש הערות מרכזיות – הערתו הראשונה היא שע"פ המבואר בספר הקהל (במאמר – תקנות זכר למקדש, עמ' 606-617), במצווה שאין חיוב לקיימה כלל בזמן הזה, לא תקנו בה תקנות משום מהרה יבנה המקדש. על דבריו אלה יש להעיר שלכאורה כל מה שכתוב במאמר שם הוא לעניין תקנות זכר למקדש, אבל בתקנות שהן משום "מהרה יבנה המקדש" לא מצינו מי שכתב כך, ובאמת רוב התקנות עוסקות בענייני הקרבנות, ששייכים דווקא במקדש, והן לא קשורות לקיום מצווה כלשהי (ולחיפך – לפעמים מדובר דווקא על ביטול מצווה שאמורה להיות נוהגת היום).

הערתו השנייה היא שיש בזה חשש תקלה, ואכן במאמרנו הובאו עניינים שבהם נמנעו חכמים מלתקן משום חשש תקלה. אמנם יש להעיר שבסך הכל אין מדובר כאן על הקדשה, ולכן החשש לתקלה הוא קטן.

הערתו השלישית היא שבתקנות שהן משום מהרה יבנה המקדש, לא חידשו תקנות כאלו מלבד מה שחכמים תקנו. גם על דבריו אלה יש להעיר מכל העניינים המובאים בפרק זה, שמהם נראה שיש מקום למנהגים שהם משום "מהרה יבנה המקדש", גם אם לא כדין מחייב.

וע"ע במאמר תגובה לדברי הרב הראל "על סימון הביכורים בזמן הזה" (שם בגליון 54).

8. עניינים נוספים

עניינים נוספים שנידונו באחרונים – רישום תאריך לידה של כבשים,⁶⁷ ביקור כבשים ממום,⁶⁸ להימנע מלהטיל מום בכהן,⁶⁹ הקפדה בקניית ארבעת המינים על דיני דרבנן שאינם מחייבים בחול המועד גם בשנה שיו"ט ראשון של סוכות חל בשבת.⁷⁰

66. לא בתור חיוב, אלא כמידת חסידות.

67. חשוקי חמד, פסחים סב ע"ב – ענין א.

68. חשוקי חמד, פסחים צו ע"א – ענין א.

69. חשוקי חמד, בכורות מג ע"א – ענין ג, עלון תורת הקרבנות מס' 18.

ו. סיכום

1. סוגי החששות השונים בכל סוגיה

- יום הנף העומר – מדובר בחשש כללי שמא תשתכח ההלכה וייכשלו באיסור אכילת חדש.
- ביצה שנולדה ביו"ט ראשון של ר"ה – מדובר בחשש כללי שמא תשתכח ההלכה.
- הנודר נזירות ביום שבן דוד בא – מדובר בחשש שמא המציאות שתתחדש תגרום למפרע לכך שהאדם עבר איסור.
- איסור שתיית יין לכוהנים – מדובר בחשש שמא לא נוכל לקיים את מצוות הקרבת הקרבנות לכשתתחדש.
- איסור הטלת מום בכל הבהמות – מדובר בחשש שמא לא נוכל לקיים את מצוות הקרבת הקרבנות לכשתתחדש.

2. סיכום המאמר

כפי שראינו בעניין הנודר נזירות ביום שבן דוד בא – מוסכם לכל הדעות שהמשיח יכול באופן עקרוני להגיע בכל יום. לגבי השאלה האם גם עבודת הקרבנות יכולה להתחדש בהפתעה, ועד כמה עלינו להערך לקראתה, ניתן לחלק את הדעות השונות לשלוש גישות עקריות:

א. לא חוששים כלל לתכיפת גאולה (לא סביר שהגאולה תגיע בהפתעה היום, ולא צריך לחשוש לזה). שיטה זו נוקטת כעיקרית את הסוגיה של שתיית יין לכהנים (לפי אות א' שם), וכשיטה זו סבר המאירי. הקושייה העיקרית על שיטה זו היא מהגמרא בבכורות, שבה רואים שחז"ל חששו חשש מעשי, שמא תתחדש עבודת הקרבנות בקרוב. ובאמת, החת"ס כותב שהיום לא היו גוזרים גזירה כזאת, אלא שאיננו יכולים לבטל מה שגזרו כבר.⁷¹

70. בקובץ 'אמונת עתיק' (גליון 54) במאמר "על סימון הביכורים כיום" הביא את דברי שו"ת בנין שלמה תיקונים והשמטות סי' כט, הרב אליהו וייספיש – ארבעת המינים עמ' תד, והרב אליהו וייספיש – חג האסיף עמ' רזרח, שכתבו שראוי לעשות כך.

71. וכך נראים גם דברי הגר"ש גורן (לפי מאמר שלו שהתפרסם בחוברת "קומי אורי" גליון ו, בעמ' 12 שם). וראוי לציין שבספר פרדס יוסף (ח"ב דף טו) להרא"מ מגור כתב שלגבי הגזירה של יום הנף, מלכתחילה הכוונה היתה לעודד את רוחו של עם ישראל לאחר התקנות של זכר לחורבן (הובא במאמרו של הרב א"י רוזנבוים, סיני נב חוברת ו, "זכר למקדש – מהרה יבנה המקדש"),

הציפייה לבניין המקדש וביטוייה ההלכתיים

ב. יש דברים מסוימים שבהם חששו חז"ל לתכיפת גאולה. באופן כללי לא ברור אם יש חשיבות להיות ערוכים בכל דבר ודבר לקראת הגאולה,⁷² אבל נראה שיש בזה דבר טוב.⁷³

ג. חוששים לתכיפת גאולה. ומזה יש ללמוד שבכל העניינים (ואף אלו שאינם כתובים), חשוב להיערך לקראת הגאולה.⁷⁴ שיטה זו נוקטת כעיקרית את הסוגיה של מעשר בהמה, ויש שנקטו כעיקרית גם את הסוגיה של יום הנף (הרא"ש והר"ן), וכך סבר ר' משה פינשטיין). הקושייה העיקרית על שיטה זו היא שנראה שלאורך רוב הדורות לא נהגו כך. ואולי ייתכן לתרץ שברוב הדברים הנצרכים לעבודת הקרבנות, לא היה שייך לעשותם בחוץ לארץ, וכך נדחה חלק גדול מהקושייה, ובארץ ישראל, גם בתקופה שלאחר החורבן וגם בתקופתנו, אכן ראינו שיותר נערכו לכך. ועדיין צריך עיון.

בנוסף, ראינו שלכל הדעות יש להביא בחשבון גם את האפשרות שלא תבוא הגאולה בקרוב. כמו כן, הבאנו עניינים שונים שעלו לאורך הדורות כהכנות אפשריות לקראת הגאולה, והשתדלנו להקיף את הדעות השונות בעניינם.

אמנם מהגמרא במנחות סח ע"ב נראה שלא גזרו בדברים שהם רק למצוה, ולפי זה מסתבר שגם לא היו גוזרים גזירה רק כדי לעודד את עם ישראל.

ובאופן כללי יש לציין בעניין זה, שמסתבר שגם לפי הדעות שכתבו שאין חוששים לתכיפת גאולה, הדבר תלוי במציאות, ובתקופות מסוימות ייתכנו מצבים שכן מראים שאולי נזכה לתכיפת גאולה, עיין בפסקה "דברי מרן החפץ חיים" בפרק "הסברות בחיוב המוכנות לבניין המקדש".

72. מהגמרא במנחות סח ע"ב ניתן להוכיח שלא גזרו בדברים שהם רק למצוה (ולא לעיכובא, כנראה). והשאלה היא האם לגבי דברים שהם לעיכובא, יש חיוב בדבר.

73. לשיטה זו ניתן למצוא ייצוג באות ב' בסוגיה של שתיית יין לכהנים.

74. כך נראה שסבר הח"ח, כמו שביארנו את דעתו במאמרנו. ונראה שכאן המקום להעיר, שניתן להבין את הביטוי במשנה "עד שיבוא אליהו" (ב"מ לז ע"א, ובעיקר ברמב"ם, הל' שאלה פ"ה ה"ד) כתפיסה כללית שהדבר לא צפוי לקרות בקרוב. וכן מלשון רש"י (קידושין סט ע"ב) "כאדם שאומר לחבירו עד שיבא משיח".